

Süleyman Demirel Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Y.2004, C.9, S.1 s.43-62.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ DÖNEMİ UYGULANAN İKTİSAT POLİTİKALARI

THE ECONOMIC POLICIES PURSUED UP TO NOW FROM THE FOUNDATION OF THE TURKISH REPUBLIC

Doç.Dr.Hüseyin AKYILDIZ *
Doç.Dr.Ömer EROĞLU**

ÖZET

Bu çalışma Cumhuriyetimizin kuruluşundan günümüze kadar geçen dönemde Türkiye'nin ekonomik kalkınma süreci ve politikalarını incelemekte, ekonomik olarak nereden nereye geldiğimizi gözler önüne sermektedir. Türkiye, geçen seksen yılda, ekonomik ve sosyal yapısını liberal ve rekabetçi bir politik sistem içinde geliştirmiştir.

Cumhuriyetimizin kuruluşundan bu güne kadar geçen seksen yılda; Türkiye, sanayisi olmayan az gelişmiş bir tarım ülkesi durumundan, özel sektörün desteklenmesi, devletçilik uygulamaları ve planlama ile ithal ikameci ve daha sonra da dışa açık büyüme politikaları ile ekonomik bağımsızlığını önemli ölçüde kazanmış ve yüksek gelir seviyelerine ulaşmış; ancak sık sık ekonomik krizlerle karşı karşıya kalan, bir takım problemleri devam eden modern bir ülke konumuna ulaşmış bulunmaktadır.

ABSTRACT

This study has reviewed the evolution of policy and the course of Turkey's economic development since the foundation of the Turkish Republic in 1923. Turkey is a developing country which actually has been developing in the sense that its economic and social structure has been transformed over the past eighty years. Turkey's economic development has proceeded in the rare environment of a predominantly liberal, competitive political system.

During the eighty years since the foundation of the republic, economic life has been transformed. At the beginning of the 1920's, Turkey had virtually no mechanised industry and few modern communications. Encouragement of free enterprise, ideology and techniques of etatism and plannig, self-suufficiency and outward orientation, total outlay and radical restraints have all served as instruments of change and the striving towards economic indepedence at a high-level equilibrium.

Ekonomi Politikası, Maliye Politikası, Ekonomik Gelişme, İstihdam,
Economic Policy, Financial Policy, Economic Growth, Employment.

* Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesi

** Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesi

1. TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NDE KURTULUŞ SAVAŞI SONRASI GENEL EKONOMİK DURUM

1920'li yılların başında Türkiye 13 milyon nüfusa sahip geri kalmış bir tarım ülkesi görünümündedir. Ülke ekonomisinde feodal bir yapı hakimdir. Topraksız köylü oranının % 50'ye ulaştığı kırsal kesimde, küçük çiftçi diye anılan büyük kitleler kendi geçimlerini dahi sağlayabilecek durumda değildirler.¹

Bu dönemde İzmir ve İstanbul'da yoğunlaşan endüstri yok denecek kadar zayıftır. Sanayide kullanılan tüm motorların toplam gücü ancak 20.977 Beygir Gücü kadardır. Halbuki ta 1815 yılında İngiltere'de kullanılan toplam motor gücü 210.000 Beygir Gücüdür.² Dolayısıyla söz konusu dönemde ülkemizde endüstrileşme düzeyi son derece düşüktür. Buna bağlı olarak ülkemizde batılı ülkeler anlamında, bir işçi sınıfı büyüyüp gelişmemiştir. Ayrıca 1909 yılında çıkarılmış olan "Tatili Eşgal Kanunu" ile sendikaların kurulması ve grev yasaklanmıştır.³ Dolayısıyla 1920'li yılların başında Cumhuriyetimizin devraldığı tabloda gelişmiş bir endüstriyel ilişkiler sistemi de yoktur.

Aslında savaş sonrası Türkiye Cumhuriyeti, hem savaşın getirdiği ekonomik yıkıntı ve hem de Osmanlıdan devraldığı yükümlülüklerle karşı karşıya kalmış ve kendisini bu zor tabloyu değiştirme mecburiyeti içerisinde bulmuştur.

Cumhuriyetin kuruluşundan önceki 10 yıllık savaş dönemi üretimin alabildiğine daraldığı, enflasyonun tırmandığı ve en önemlisi savaş nedeniyle, eğitilmiş insan gücünün büyük bir bölümünün yitirildiği bir dönem olmuştur. Bu süreçte spekülasyona dayalı kazançlar hızla artmıştır. Ancak bu dönemde özellikle sivil-asker memurlarla bir kısım büyük toprak sahibi Türklerin ticaret alanında azınlık ve yabancıların yerini alarak ulusal ticari sermayenin gelişimini hızlandırdığı da müşahede edilmektedir.⁴

Savaş sonrası Cumhuriyetimizin devraldığı ekonomik bakiye gerçekten negatiftir. Ayrıca buna bir de Osmanlı İmparatorluğundan miras alınan bir çok problemler de eklenmektedir. Bu bağlamda Cumhuriyetimiz 1929 yılına kadar kapitülasyonların devam etmesine izin vermek mecburiyetiyle karşı karşıyadır. Aynı şekilde Cumhuriyetimiz Osmanlı İmparatorluğunun 129 milyon TL.'sı olan dış borcunu da ödemekle yükümlüdür. Bu tutar gerçekten önemli bir tutardır. Mamafih ülkemizin 1923 yılı ihracat gelirinin 85 milyon TL.'sı olduğu göz önünde tutulursa; söz konusu tutarın önemi daha açık şekilde anlaşılır.⁵

¹ SİLİER, O., *Türkiye'de Tarımsal Yapının Gelişimi (1923-1938)*, Gözlem Matbaacılık, İstanbul-1981, s.13-14.

² ALTAN, M., *Süperler ve Türkiye*, Afa Yayınları, Sayı : 23, İstanbul, 1986, s.27.

³ ÇELİK, N., *İş Hukuku Dersleri*, İstanbul-1996, s.7.

⁴ KEPENEK, Y ve YENTÜRK, N., *Türkiye Ekonomisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul-1994, s. 28-29.

⁵ Bkz: KRUEGER, A.O., " *Foreign Trade Regimes and Economic Development: Turkey*", National Bureau of Economic Research, New York-1974, s.5.

1923 yılı itibariyle ülkemizin toplam gayri safi milli hasılası 570 milyon Dolar'dır. Aynı yıl fert başına düşen gayri safi milli hasıla ise sadece 45 Dolar kadardır. İthalatımız 87 milyon Dolar; buna karşın, ihracatımız ise 51 milyon Dolar düzeyinde bulunmaktadır. Dolayısıyla dış ticaret açığımız bu dönemde 36 milyon Dolar civarında gerçekleşmiş durumdadır.⁶

2. CUMHURİYET DÖNEMİNDE UYGULANAN İKTİSAT POLİTİKALARI

Her şeyden evvel Mustafa Kemal Atatürk'ün kurduğu Cumhuriyetin temelinde, adeta DNA'sında, özgürlükçü bir eğilim söz konusudur. Kendisi, Stalin Rusya'sını, Hitler Almanya'sını ve Mussolini İtalya'sını asla model olarak almadı. Uygulamalarında Fransa, İngiltere ve Birleşik Amerika gibi gerçek demokralilere mümkün merteye yaklaşmaya çalıştı. Ancak Atatürk yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin yerini böylesi hür bir blokta görüyordu. Atatürk'ün Türk siyaset tarihinde gerçekleştirmeye çalıştığı çok partili sisteme geçiş tecrübeleri söz konusu bu özgürlükçü eğilimin en açık kanıtını teşkil etmektedir. Diğer deyişle Atatürk'ün siyasal ve hukuksal yaşamımızdaki yaklaşımının temelinde özgürlükçülük ve demokrasi eğilimi hakim idi.

Bu bağlamda siyasal alanda hakim olan özgürlükçülük eğiliminin aynı şekilde ekonomi alanına da yansımaması düşünülemezdi. Bu nedenle Türkiye Cumhuriyeti'nin temelinde varolan bu özgürlükçü eğilim, Cumhuriyetimizin doğuşundan beridir günümüze kadar uygulanan ve gelecekte uygulanacak olan iktisat politikalarının temel esasını teşkil etmektedir. İşte bu çerçevede, bu dönemde uygulanan iktisat politikalarına genelde liberal yaklaşımın daima hakim unsur olageldiğini burada kaydetmeliyiz.

Ancak genç Cumhuriyet ekonomisinin içinde bulunduğu koşullar ve dünya ekonomik konjonktüründe yaşanan gelişmeler bu dönemde devletin ekonomi içerisinde gittikçe ağırlığının artışına neden olmuş ve yine liberal eğilim; yani piyasa ekonomisi esas olmak kaydıyla, devletin kalkınmadaki rolü belirlenmeye çalışılmıştır.

Aslında Cumhuriyetimizin her dönemine damgasını vuran ve vuracak olan "müspet ilmi, pragmatizmi, dinamikliği ve birey ile kamu yararının özdeşleştirilmesi"ni içeren iktisat felsefesi, bu dönemde ülke ve dünya konjonktürünün gereklerine göre yukarıda ifade ettiğimiz biçimde tezahür edegelmiştir.⁷

İşte burada Cumhuriyet dönemi ekonomi tarihimizin ülke ve

⁶ Rakamlar için bkz : "75. Yılda Türkiye Ekonomisi", Ekonomist, 25 Ekim 1998, s. 4, 10.

⁷ DPT, 2. Türkiye İktisat Kongresi, İzmir, 2-7 Kasım 1981, s. 155.

dünyadaki konjonktürde ortaya çıkan değişime paralel olarak nasıl bir seyir izlediğinin ve hangi tür iktisat politikalarının tercih edildiğinin incelenmesi gerekmektedir.

2.1. 1923-1938 Atatürk Dönemi :

Bu dönemin birinci evresinde özel sektör ağırlıklı; ikinci evresinde ise devletçi girişim ağırlıklı iktisat politikalarının izlendiğini; ancak, temelde liberal piyasa ekonomisinin esas alındığı karma ekonomik modelin uygulandığını görüyoruz.

Söz konusu dönemde 15 yıl boyunca gayri safi milli hasılanın yılda ortalama % 7,4, sanayinin % 9,6 ve tarımın % 7,6 oranlarında büyüdüğü; fiyatlar genel düzeyinin her yıl ortalama % 1,87 oranında gerilediği görülmektedir.⁸ Ayrıca bu dönemde TL'sının ABD Doları karşısında % 1,8 oranında değer kazandığı müşahade edilmektedir.

Genel hatlarıyla başarılı olan bu dönemi temel nitelikleri itibariyle pratikte liberalizmin daha ağır bastığı birinci evre ile devletçiliğin daha ağır bastığı ikinci evre halinde ayrı ayrı ele alabiliriz.

2.1.1. Liberal Dönem (1923-1930)

Cumhuriyetimizi kuran çekirdek kadronun ilk işi ekonomik ve siyasi bağımsızlığımıza gölge düşüren ve milli şerefimizi açıkça lekeleyen Duyûn-u Umumiyenin kaldırılması ve devlet gelirlerini toplama yetkisinin tamamen Türk Devletine devredilmesi olmuştur.⁹

Daha sonra Ulu Önderimiz Atatürk'ün direktifleriyle 1923 yılında I. Türkiye İktisat Kongresi İzmir'de toplanmıştır. Bu kongrenin almış olduğu kararlar; izlenecek ekonomi politikasına yön vermeyi amaçlayan ve toplumu oluşturan meslek grupları arasında belirli ilkeler doğrultusunda uyumu tesis eden iktisadi ve sosyal bir anlaşma niteliğindedir. Bu toplumsal mutabakata yön veren fikirler üç prensip halinde ifade edilebilir. Bu prensipler ise; Atatürk'ün “Türkiye'nin bütünlüğü ve bağımsızlığı”, “milli egemenliğin demokratik müesseselerle kurulmasının sağlanması” ve “Türk Milletinin çağdaş medeniyete ulaştırılması” fikirlerinin tamamen kendisi idi.¹⁰

Kongrenin aldığı kararlar ile, yeni Türk Devletinin uygulayacağı iktisadi sistem “liberal kapitalizm” olarak belirlenmiştir.¹¹ Ancak liberal kapitalizmin esas alınması yukarıda ifade edilen prensiplerin ortadan kaldırılmasını gerektirmemektedir. Hatta bu prensipler “liberal kapitalizmi”

⁸ Rakamlar için bkz. : *Ekonomist*, s. 4-5; Ayrıca enflasyona ilişkin oran GSMH esas alınarak hesaplanmıştır.

⁹ EKİNCİ, N., “İmparatorluktan Cumhuriyete, Türk Mali Politikasına Bakış”, Belleten, C.IV, s. 214, Aralık-1991, s. 758.

¹⁰ DPT, 2. İktisat Kongresi, s. 155.

¹¹ EKİNCİ, N., s. 789.

insancillaştıran ve sosyalize eden bir içeriğe sahiptir. Bu durumda ortaya çıkan devlet modelinin, dünyada o dönemdeki konjonktürde belirlemeye başlayan “sosyal devlet” modelinin unsurlarını içerdiğini ve ortaya çıkan ekonomik modelin de liberal yanı ağır basan “karma ekonomi” modelinin içeriğine sahip olduğunu ifade edebiliriz.

Kongrenin almış olduğu kararlardan bazılarını özetle ifade edecek olursak; öne sürdüğümüz fikrin tutarlılığı daha da açıklık kazanacaktır.

Söz konusu bazı kararlar şunlardır:¹²

- * Koruyucu gümrük vergileri yoluyla yerli sanayinin korunması ve sanayi için ithâl edilecek mallara gümrük muafiyetinin tanınması,
- * İmtiyazlı ecnebi müesseselerinin devletleştirilmesi,
- * Yabancı sermayenin memlekete zararlı olmayacak bir şekilde girmesinin sağlanması ve işbirliği yapılması,
- * Bir ana Ticaret Bankasının kurulması,
- * Borsaların kurulması,
- * Aşar vergisinin kaldırılması,
- * Tütün ekimi ve ticaretinin serbest bırakılması,
- * Asgari ücretin belediyelerce saptanması,
- * Ücretin para olarak ödenmesi,
- * İşçilere bir gün hafta tatilinin sağlanması,
- * İşçilerin kaza ve yaşlılık sigortalarının yapılması,
- * Dernekler; yani sendikal hakların tanınması; Tatil-i Eşgal Kanunu'nun yeniden işçilerin hakkını tanımak üzere tetkik ve tanzimi.

Yukarıda görüldüğü gibi, kongrede alınan ekonomik, mali ve sosyal içerikli kararlar, özü itibarıyla, temelinde ulus devlet ve ulusal uzlaşma anlayışı bulunan ve bir takım sosyal tedbirlerle toplumun zayıf kesiminin korunmasını da içeren sınırlı bir “liberal kapitalist” modeli esas almaktadır.

Bu dönem, bir taraftan denk bütçe ve sıkı para politikalarının uygulanmasına özen gösterildiği; diğer taraftan da kamunun can damarı olan temel faaliyetlerin devlet eliyle yürütüldüğü ve iktisadi kalkınmada özel girişime büyük önem verildiği bir süreç olmuştur.¹³

Ancak bu dönemde devletin özel sektöre yardımcı olmak üzere aldığı bütün önlemlere rağmen; özel teşebbüs kendisinden beklenen performansı sağlayamamıştır. Bunda temel iki etkenin rol oynadığı

¹² ÖKÇÜN, A.G., **Türkiye İktisat Kongresi**, A.Ü., S.B.F. Yayını:471, Ankara-1981, s.389-435.

¹³ DPT, **2. İktisat Kongresi**, s. 155.

söylenbilir. Bunlardan birincisi Osmanlı döneminde Batılılara tanınan kapitülasyonların Lozan Anlaşmasıyla 1929 yılına kadar aynen devam etmesi nedeniyle, devlet korumacılığının sonuç vermemesi; ikincisi ise 1929 yılında dünyada patlak veren ekonomik krizdir.

Bu dönemde hem dış ticaret, hem de ödemeler dengesi sürekli açık vermektedir. Ülkemizin içerisinde bulunduğu siyasal ve ekonomik koşullar ile dünya konjonktürünün o günkü konumu böyle bir gelişmenin normal olduğunu göstermektedir. Ancak bütün bu olumsuzluklara rağmen; söz konusu dönemde toplam gayri safi milli hasılanın 1923 yılında 570 milyon Dolardan 1929 yılında 1.052 milyon Dolara ulaştığını; daha sonra, 1930 yılında 803 milyon Dolara gerilediğini; aynı dönemler itibariyle fert başına milli gelirin 45 Dolardan önce 74 Dolara kadar çıktığını ve daha sonra 55 Dolara gerilediğini ifade etmeliyiz¹⁴.

2.1.2. Devletçilik Dönemi (1930 –1938)

Cumhuriyet ekonomisinde liberalizm ve özel sektörcülüğün ağır bastığı liberal evrede uygulamaların arzu edilen sonuçları vermemesi ve 1929 dünya ekonomik krizinin Türkiye ekonomisi üzerindeki olumsuz etkileri ülkemizde uygulanan iktisat politikalarının gözden geçirilmesine yol açmıştır.

Aslında devletçiliği geniş anlamda kaynak yaratma, destekleme ve piyasada bizzat iktisadi faaliyette bulunmak gibi işlevleriyle ele alacak olursak; Cumhuriyet yönetiminin 1930'dan önce daha başlangıçta devletçi olduğu ifade edilebilir.¹⁵ Ancak bu tür devletçi uygulamaların temel hedefinin piyasa ekonomisinin geliştirilmesi olduğu asla unutulmamalıdır.

Ayrıca Cumhuriyet ekonomisinde “devletçilik” politikasının yaşama geçirilmesinde; iç ve dış koşulların yanısıra “devletçilik” olgusunun Türk toplumunun tarihinin derinliklerine uzanan bir payı da vardır. Esasen “devletçilik” politikası somut ekonomik şartların ürünü olarak doğmuş ve Türk toplumunun kültürel-zihni eğilimince destek bulmuştur.¹⁶ Kaldı ki, dünyada, liberal modelin ötesinde, devletin ekonomik ve sosyal alanda düzenleyici bir takım rolleri üstlenmesi gereğine duyulan inanç, o dönem de, hakim konjonktürü teşkil etmektedir.

Esasen, Büyük Atatürk'ün gerek liberalizm ve gerekse devletçi tutuma bakış açısının çerçevesini akılcılık, bilim ve pragmatizm oluşturmaktadır.¹⁷ Bu nedenle söz konusu dönemdeki ekonomi politikalarının, 1929 dünya ekonomik krizinin Türkiye ekonomisinde sarsıntılar yarattığı, TL'sinin kıymetinin düştüğü ve dış ticaretinin daraldığı

¹⁴ Rakamlar için bkz : “ 75. Yılda Türkiye Ekonomisi”, Ekonomist, 25 Ekim 1998, s. 4,10.

¹⁵ AVCIOĞLU, D., *Türkiye'nin Düzeni*, C.I., İstanbul-1979, S. 290.

¹⁶ BOSTANCI, M.N., *Cumhuriyetin Başlangıç Yıllarında Ekonomi ve Siyaset*, Ötüken Yayınevi, İstanbul-1996, s.90-94.

¹⁷ HİÇ, M., *Kapitalizm, Sosyalizm, Karma Ekonomi ve Türkiye*, İstanbul-1974, s.116.

böylesi bir konjunktürde, gözden geçirilmemesi tabii ki düşünülemezdi.¹⁸

1930'lu yıllarda ülkemizde sermaye birikimimizin halen çok cılız olması, devletin özel sektöre sağladığı desteğe rağmen ekonomide istenen sonuçların elde edilmemiş olması; üstelik özel sektöre sağlanan hakların ve desteğin istismar edilmesi ve yolsuzluk söylentilerinin yaygınlaşması; Lozan Antlaşmasının bazı hükümlerinin istenildiği gibi gümrük politikasının izlenmesine imkan vermemesi ve Osmanlı İmparatorluğundan miras kalan borçların ödenmesine 1928 yılından itibaren başlanılmış olmasının ekonomiye getirdiği külfet, Türkiye Cumhuriyetinin ekonomide devletçi politikalara yöneliminin iç nedenlerini oluşturmaktadır. Ayrıca 1929 yılında Lozan Antlaşmasının gümrüklerle ilgili kısıtlayıcı maddelerinin hükümsüz hale gelmesiyle yerli sanayiinin korunması imkanın da doğmuş olduğu ifade edilmelidir.

Bunun dışında krizin etkisiyle dünyada belirmeye başlayan komünizm ve faşizm tehlikesine karşı tepki olarak doğan Keynesyen düşünce ortamının, ülkemizde uygulanan devletçi politikaların temel nedenlerinden birisi olduğunu söylemek mümkündür.

Ancak burada kastedilen “devletçilik” kavramının sosyalizm ile asla bir ilgisi mevcut değildir. Aksine “devletçilik” kavramı İsmet İnönü'nün ifadesiyle “devletin ancak ferdin yapamayacağı şeyleri yapması”dır.¹⁹ Devletçilik iktisat politikasında müdahalecilikle aynı anlama gelmekte ve devletin belirli alanlarda “devletleştirme”, “yeni işletme kurma” ve “ekonomik ve sosyal hayatı düzenleyici kurallar koyma” biçiminde tezahür etmektedir.²⁰

Ülkemizde uygulamaya konulan devletçi politikalar, ilk planlı kalkınma denemesini de beraberinde getirmiştir. 1934 -38 yılları arasında uygulanan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı döneminde, Zonguldak Kömür Şirketi ve İzmir Telefon Şirketi gibi şirketlerin kamulaştırıldığı ve yerli hammaddeyi kullanacak sanayi kuruluşlarının teşvik edildiği; plân boyunca dış borç ödemelerinde başarı sağlandığı ve sanayi üretimi ile kalkınma hızının arttırıldığı görülmektedir.

1930'lu yıllar, ilk başta toplam gayri safi milli hasıla ve fert başına gayri safi milli hasılanın daraldığı; ancak 1934 yılından sonra tekrar genişlediği yıllar olmuştur. Ayrıca bu dönem “ithal ikame” politikasının uygulamaya konulduğu; devletin demir-çelik ve kağıt fabrikaları başta olmak üzere bir dizi KİT'i kurduğu; Merkez Bankasının kurulduğu ve 1930 yılı itibariyle dış ticaretimizin ilk kez fazla verdiği bir dönem olmuştur. On yıllık dönem içerisinde ülke ekonomisi ortalama yıllık % 6 civarında büyüme göstermiştir.

¹⁸ BOSTANCI, s. 98.

¹⁹ BOSTANCI, s. 102.

²⁰ BORATAV, K., *Türkiye'de Devletçilik*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1974, s. 9.

2.1.3. Savaş Yılları Dönemi (1938-1945)

Birinci plânın başarılı olması nedeniyle 1938 yılından itibaren uygulanmaya konmak üzere ikinci bir beş yıllık plân hazırlandı. Ancak bu plân II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla uygulamaya konulamadı. Daha önce de İsmet İnönü'nün Başbakanlıktan istifa etmesi nedeniyle radikal devletçiler politika sahnesinde güçlerini kaybetmişlerdi. Ayrıca Türkiye'nin her an savaşa girme tehlikesine karşı uyguladığı seferberlik, Türkiye ekonomisini son derece olumsuz yönde etkiledi. Bu dönemde üretim daralması, askeri harcamalar ve emisyon hacminin artışı gibi nedenlerle enflasyon hızla tırmanmıştır. Ancak söz konusu dönemde dış ticaret hadlerinin ülkemiz aleyhine değişmesine ve dış ticaret hacminin daralmasına rağmen; 1938 yılı hariç diğer bütün yıllarda dış ticaret fazlasının oluştuğu ve bu nedenle de altın ve döviz stoklarında önemli artışların olduğu bilinmektedir.

2.1.4. 1946-1960 Dönemi

Gerek Büyük Atatürk döneminde ve gerekse savaş yılları döneminde ülkemiz ve dünya konjonktüründe beliren koşullara göre bazen daha liberal ve bazen de daha devletçi politikaların uygulanmış olmasına rağmen; Cumhuriyet ekonomisinin özünde daima özgürlükçü bir eğilim esas olmuştur.

Söz konusu eğilim, ülkemizde 1946 yılında gerçekleşen çok partili hayata geçiş süreciyle taçlandırılmış; böylece hem siyasal ve hem de ekonomik alanda özgürlükçü yaşam biçimi eksikliklerini büyük oranda giderme sürecine girmiştir.

Bu dönemde ülkemiz Amerika ile ilişkilerini geliştirmiş, Birleşmiş Milletler'e üye olmuş ve 1944 yılında Amerika'da Bretton-Woods Antlaşmasını kabul ederek IMF'e daha sonra da, 19 Şubat 1947 tarih ve 5016 Sayılı Kanunla Dünya Bankasına üye olmuştur.²¹ Bu süreç, siyasal ve ekonomik tercihlerini özgürlük rejiminden yana yapmış bir Türkiye'nin özgür Batı Dünyasıyla entegrasyonundan başka bir şey değildir.

Siyasal alanda gelişen liberalizm ve özgür dünyayla gerçekleşen entegrasyon Cumhuriyet ekonomisinde tekrar daha liberal politikaların uygulanmasına neden olmuştur. Bu yeni ve daha köklü eğilimde batı dünyasının oldukça etkin rolü vardır. Özellikle bu dönemde Türkiye'ye gelen Amerikalı Thonburg tarafından kaleme alınan ünlü "Türk Ekonomisinin Eleştirisi" adlı raporda, Türkiye'de devletçilik politikasının tamamen terk edilmesi ve hatta bu dönemin ağır sanayi yatırımlarından olan Karabük Demir Çelik Tesisinin devreden çıkarılması dahi tavsiye ediliyordu.²² Aynı dönemde Dünya Bankası'na düzenlenen diğer bir raporda da, ülkemizin 1944

²¹ GÜRAN, N. ve AKTÜRK, İ., *Uluslararası İktisadi Kuruluşlar*, Karınca Matbaacılık, İzmir, 1997, s. 36.

²² AVCIOĞLU, D., *Türkiye'nin Düzeni*, Birinci Kitap, Tekin Yayıncılık, İstanbul, 1976, s.558.

yılında çalışmalarına başladığı 3. Beş Yıllık Plân şiddetle eleştirilmekte ve sanayileşmek için en uygun ve kısa yolun tarım sektörüne ağırlık verilmesi olduğu vurgulanmaktadır.²³ Söz konusu Dünya Bankası raporunda özetle: ülke ekonomisi için makro bir planın yapılmasının gerekli olduğu; kalkınmada tarımsal ve temel hammadde üretimine öncelik verilmesi; devletçi politikaların terk edilmesi, bütün alanların özel sektöre açılması ve yabancı sermaye girişini engelleyen kanunların kaldırılması ile yabancı sermayenin teşvik edilmesi önerilmektedir.

Ülkemizin, yukarıda anılan iki rapor doğrultusunda, bir taraftan 7 Eylül 1946 yılında gerçekleştirdiği devalüasyonla dış ticareti liberalize etmeye yöneldiği ve diğer taraftan da yeniden bir kalkınma planı hazırlayarak 1947 yılında uygulamaya koyduğu görülmektedir. Özellikle ülkemizin 1947 yılında hazırladığı planın amacı, Truman doktrini çerçevesinde gerçekleştirilecek olan Marshall yardımlarından yararlanmaktır. Türkiye'nin Marshall Planı kapsamına alınmasının en önemli nedeni, Avrupa'nın yeniden imarına, Türkiye'nin, tarım ürünleri ve madencilik üretimiyle, katkıda bulunabileceği görüşünün dış yardım çevrelerinde egemen olmasıdır.²⁴ Ülkemiz daha sonra Marshall yardımlarından faydalanabilmek için 1948 yılında da OEEC'ye giriş anlaşmasını imzalamıştır. Türkiye'nin Truman ve Marshall yardımlarından önce imzaladığı yardım anlaşmaları ile elde ettiği miktar 230,6 milyon Dolardır.

Türkiye, ekonomik kalkınmasına katkıda bulunması için 1930'lu yıllarda dış kaynaklardan bir miktar ekonomik yardım sağlamış ise de esas olarak 1940'lı yılların ikinci yarısından itibaren önemli miktarlarda dış yardım almaya başlamıştır. Bu yardımlar 1950'li yıllarının ikinci yarısına kadar Türkiye için bir dış borç problemi oluşturmamakla birlikte; bu tarihten sonra alınan dış krediler zamanla büyük bir dış borç problemine yol açmıştır. Ancak bu dönemde Türkiye'nin dış kredi kullanılmasının temel nedeni tasarruf yetersizliğinden ziyade döviz yetersizliği olmuştur.²⁵

Siyasal liberalizasyon 1950 seçimleri ile önemli bir dönüm noktasını gerçekleştirmiştir. Ancak bu dönüm noktası aynı zamanda toplam harcamaların gittikçe arttığı iktisat politikalarının ağırlık kazandığı bir sürecin de başlangıcı olmuştur. Böylece tek parti döneminin demirden kanunu olan "Denk Bütçe" ve "Denk Ödemeler Dengesi" ilkelerinin terk edilerek; genişlemeci maliye ve para politikalarının uygulamaya konduğu yeni bir döneme girilmiş oldu.

Dış krediye dayalı ekonomik büyüme, tarımda makinalaşma, yabancı sermayenin teşviki ve pazarın büyütülmesine yönelik olarak; ulaşım, haberleşme ve bağımsızlık gibi alanlarda gerçekleştirilen yatırımlar, bu

²³ AVCIOĞLU, D., s. 561.

²⁴ KEPENEK, Y. ve YENTÜRK, N., *Türkiye Ekonomisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1994, s. 84.

²⁵ EROĞLU Ö. ve HEYCOCK, S., "The Requirements Of Foreign Borrowing And Two Gap Theory : A Case of Turkey", H.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi, C. 15, S. 2, 1997, s.29-30.

dönemde uygulanan ekonomi politikalarının temel tercihlerini yansıtmaktadır. Özellikle 1950’li yılların başında uygulanan tarım destekleme politikaları, Kore Savaşı nedeniyle ülke ekonomisi açısından olumlu sonuçlar yaratmıştır. Özellikle Kore Savaşı esnasında tarım ürünlerinde ortaya çıkan dış talep artışı ülkemiz ihracatında tırmanışa neden olmuş; bu durum da liberal ekonomi politikalarının uygulanmasını teşvik etmiştir.

Ancak bu dönemde hem dış ticaret açığı ve hem de dış borç miktarı artmıştır. Söz konusu dönemde 1950’li yılların ortalarından itibaren artan dış borç bahane edilerek ülkemizce talep edilen yeni yardımlar batılı ülkeler tarafından reddedilmiştir. Yeni krediler için halen günümüzde de popüler olan; enflasyonun düşürülmesi, tarım sektörüne sübvansiyonların durdurulması, vergi reformunun hazırlanması ve Türk parasının devalüe edilmesi gibi tedbirler tavsiye edilmiştir.

Böylece kriz sürecine giren ülke ekonomimiz, 1955 yılında gerçekleşen devalüasyonun yanı sıra “ithal ikameci ve korumacı” politikalara geri dönerek sanayileşme çabalarını sürdürmeye çalışmıştır. Ancak ekonomik kriz 1958 yılında tekrar iyice derinleşmiş ve ülke ekonomimiz tekrar bir devalüasyonla karşı karşıya gelmiştir.

Bu arada kamu kuruluşlarının özelleştirilmesi yolunda bir teşebbüs gerçekleştirilmiştir. Ancak özel kesimin çok düşük fiyat vermesi ve kredi talep etmesi gibi nedenlerle özelleştirme yapılamamıştır. Aksine bu dönemde politik baskıların da etkisiyle yeni KİT’ler kurulmuştur. .

Ancak bütün bunlara rağmen 1950-60 dönemi ekonomide yıllık ortalama büyüme hızı % 6,3 oranında gerçekleşmiş; fert başına gayri safi milli hasıla 166 ABD Dolarından 359 Dolara çıkmıştır. Buna karşın anılan dönemde önemli büyüklükte bir dış ticaret açığı ortaya çıkmıştır. 1950-59 döneminde toplam dış ticaret açığı 1 milyar 105 milyon Dolardır.

Ayrıca 1946 -1960 dönemi sosyal politika alanında bir takım gelişmelerin yaşandığı bir evredir. Bu dönemde 1945 yılında Çalışma Bakanlığının kurulduğu, 1947 yılında 5018 Sayılı Sendikalar Kanununun, 1952 yılında 5953 Sayılı Basın İş Kanununun, 1954 yılında 6379 Sayılı Deniz İş Kanununun ve 1945’de 4472 Sayılı İş Kazaları, Meslek Hastalıkları ve Analık Sigortası olmak üzere çeşitli sigorta kollarına ilişkin mevzuatın çıkarıldığı görülmektedir. Bu süreç adeta sosyal devlet modelinin ortaya çıkışının ön belirtisidir.

2.1.5. 1960-1980 Dönemi

1960 yılı Türkiye’de siyasal, ekonomik ve sosyal dönüşümün yaşandığı bir dönüm noktasıdır. Ülkemizin yeniden yapılan anayasasında Türkiye Cumhuriyeti “sosyal devlet” olarak tanımlanmaktadır. Bu kavramın siyasal olduğu kadar ekonomik ve sosyal içeriği açısından da oldukça

belirleyici bir boyutu söz konusudur.

1961 yılında çıkarılan yeni Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ile sendikal hak ve özgürlüklerin ve sosyal güvenlik hakkının teminat altına alındığı ve devletin ekonomik ve sosyal yaşama kamu yararına müdahalelerde bulunduğu; kısacası “sosyal devlet” modelinin bütün unsurlarıyla gerçekleştiği yeni bir döneme girilmiştir.

Bu bağlamda 1960 yılından sonra Türkiye’de tekrar planlı kalkınma dönemi başlatılmıştır. İlk plan 1963 yılında uygulamaya konulmuştur. Türkiye’de planlı dönemde, belirli bir kalkınma hızı sağlanabilmiştir.²⁶ Ancak bu planlar kamu için emredici, özel sektör için ise özendirici olup; sosyalist planlama ile hiç bir alakası yoktur.

Genel olarak 1960-80 döneminde “ithalat yerine yerli üretim ile sanayileşme”yi içeren “ithal ikamesi” politikasının uygulandığı görülmektedir. Uygulanan bu iktisat politikası hem II. Dünya Savaşından sonra ortaya çıkan uluslararası konjonktüre ve hem de ülke şartlarına uygun bir politikadır. Keza özellikle II. Dünya Savaşından sonra hızla yaygınlaşan “sosyal devlet” modeli ve Keynesyen devrim sonrası bütün dünyada alternatifsiz iktisat politikası haline gelen Keynesyen politikalar, hiç şüphesiz ki, bütün dünyada hür rejimlere sahip ülkelerde olduğu gibi bizim ülkemizde de hakim konuma gelmiştir.

“Sosyal devlet” modelinin pür iktisat alanındaki yansıması karma ekonomik modeldir. Böylece siyasal demokrasinin yanında iktisadi demokrasinin de sağlanması amaçlanmaktadır.

Keynesyen iktisat politikaların temelinde, reel ekonomik büyüklüklerin müdahaleler yoluyla devletçe belirlenebileceği kanısı mevcuttur. Bu nedenle bütün dünyada olduğu gibi ülkemizde de uygulanan Keynesyen iktisat politikaları, uzun süre ekonomik canlanmayı sağlamakla birlikte; sonuçta ortaya çıkan kamu finansman açıkları nedeniyle bugünkü mali ve ekonomik krizlerin yaşanmasına da neden olmuştur. Mafatih ülkemizde 1960-80 döneminde uygulanan korumacı politikalar zaman zaman tıkanmıştır. Bu tıkanıkların aşılması ve ihracatın artırılması için zaman zaman devalüasyonlara gidilmiştir. Bu dönemde, bunların ilki 1960’da olmak üzere 1970 ve 1980 yıllarında TL.’sının devalüe edildiği görülmektedir. Söz konusu döneme her on yılda bir istikrar tedbirleriyle ekonomiye çeki düzen verildiği devresel krizler hakimdir.

Ancak bu dönemde, 1961 yılında 5 milyar 480 milyon Dolar olan toplam gayri safi milli hasıla 1979 yılı itibariyle 81 milyar 696 milyona ulaşmıştır. Söz konusu dönemde ekonomi her yıl ortalama % 5,5 oranında büyüme kaydetmiştir. Ancak anılan dönemde ekonomimizin tedricen

²⁶ AKTÜRK, İ., “Plan Bütçe İlişkileri ve 1980’li yıllarda Türk Bütçe Politikası”, M.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi, C. VII, Sayı: 1-2, İstanbul, 1990, s. 363,

enflasyonist bir sürece girdiği de görülmektedir. 1961 yılında % 1,6 dolayında gerçekleşen enflasyon oranı 1970 yılında % 8,1'e 1971 yılında aniden % 16,5'e ve daha sonra da 1979 yılında % 56,8'e tırmanmıştır.²⁷ Ülkemizde 1970 yılında gerçekleştirilen devalüasyon ile dünyada yaşanan petrol şoku ve izlenen genişlemeci para politikası 1971 yılından itibaren aniden hız kazanan fiyat artışlarının temel nedenlerinden üçünü teşkil etmektedir.

1960 - 80 dönemi dış ticaret dengesi sürekli açık vermektedir. Dış ticaret açığı 1977 yılında 4 milyar 43 milyon dolarla tarihinin rekor düzeyine ulaşmıştır. Ancak 1979 yılında dış ticaret açığının 2 milyar 808 milyon dolara gerilediği görülmektedir. Aynı şekilde ülkemizin cari işlemler dengesi de 1973 yılı hariç sürekli açık vermektedir. Cari işlemler dengesi açığının da gayri safi milli hasılaya oranı 1977 yılında yine tarihimizin en yüksek rekorunu kırmıştır. Söz konusu yılda anılan oran % 5,13 tür. Aynı yıl kamu kesimi borçlanma gereğinin gayri safi milli hasılaya oranı % 8,7 ile döneminin rekorunu kırmış durumdadır. Söz konusu oran 1978 yılında % 3,2'ye gerilemiş ise de 1979 yılında tekrar % 7,2'ye tırmanmıştır.²⁸

Bu dönem dış borç stokunda da hızlı genişlemenin yaşandığı bir dönem olmuştur. 1960 yılında 558 milyon Dolar olan dış borcumuz 1979'da 9 milyar 251 milyon Dolar'a tırmanmıştır.²⁹

Böylece dönemin sonuna gelindiğinde ikinci on yılın sonunda yine ekonomide kriz patlak vermiştir. Bu krizin, 1970' li yılların ortasında bütün dünyada petrol şokuyla ortaya çıkan stagflasyonist konjonktürden kaynaklanan; korumacı politikalar nedeniyle sürekli iç pazarın; dolayısıyla iç tüketimin aşırı genişlemesinden ve ekonomik büyümenin dış borçlanma mekanizmasına bağımlı olmasından kaynaklanan temel nedenleri vardır.

Özellikle dünya ekonomisinde yaşanan stagflasyonist sürecin, Keynesyen iktisat politikaları yanlışlaması nedeniyle; artık dünyada yeni bir süreç vardır. Bu süreç ise globalleşmedir. İşte bu süreç ülkemiz iktisat politikalarında yeni bir dönüşüm ihtiyacını ortaya çıkaran, ülkemizin ekonomik koşulları ile global konjonktürün yeni bir kesişim noktasıdır.

2.1.6. 1980 Sonrası Dönem

1970' li yılların ortalarından itibaren dünyada yaşanan ekonomik kriz ve ülkemizde 1980' li yılların başına kadar uygulanan bütçe, kamu açıkları ve enflasyonist para politikalarını içeren iktisat politikaları, 1970' li yılların sonunda tıkanmış ve 1980 yılında 24 Ocak istikrar tedbirlerinin alınmasına neden olmuştur. Söz konusu istikrar tedbirlerinin üç ana hedefi

²⁷ Rakamlar için bkz. : *Ekonomist*, s. 8-9.

²⁸ Rakamlar için bkz : *Ekonomist*, s. 10-11.

²⁹ Rakamlar için bkz : AKYILDIZ, H., "Reel Boyutlarıyla Türkiye Ekonomisinde Kriz Süreçlerinin Ortaya Çıkış Mekanizmaları", S.D.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi, C.2, Isparta,1997, s.25; *Forum*, 15 Ekim 1998, s.13.

mevcuttur. Bunlar: enflasyonun aşağı çekilmesi, piyasa ekonomisini harekete geçirmek ve ekonomiyi dışa açarak döviz gelirlerini artırmaktır. Bu bağlamda ülkemizde, devletin doğrudan müdahalesinin nispi olarak azaltılmasını, ithal ikâmesine dayalı sanayileşme yerine ekonominin dışa açılmasını ve bu yönde yapısal değişimin sağlanmasını ve para piyasasında gerçekçi faiz politikalarının güdülmesini içeren iktisat politikaları devreye sokulmuştur. Böylece ülkemiz ekonomisinde tekrar ve çok köklü bir liberalleşme süreci tekrar başlatılmıştır. Bu çerçevede, 1984 yılında I ve II Sayılı Liberasyon listeleri yürürlükten kaldırılarak dış ticarete serbestleşme ve global ekonomiyle entegrasyon süreci başlatıldı. Sabit kur sistemi terk edilerek esnek kur politikası uygulamaya konuldu. Özellikle bu konuda Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu hakkındaki 30 Sayılı Karar önemli bir değişim niteliği taşımaktadır. Söz konusu kararın ardından 32 Sayılı Karar devreye sokulmasıyla birlikte Türkiye'ye döviz ithali tamamen serbest hale getirilmiştir.

24 Ocak Kararlarıyla çerçevesi belirlenen iktisat politikalarının uygulamaya girmesiyle beraber, 1977' den beridir durgunluğa giren ve 1980 yılında % 2,8 oranında küçülen Türkiye ekonomisi, tekrar yeniden canlanma dönemine girmiş ve Körfez Krizinin patlak verdiği 1990 yılı da dahil on yıllık dönem içerisinde ortalama yıllık % 5,26 oranında büyüme kaydetmiştir. Ancak bu on yıllık dönemde dış borç stokumuz 11 milyar 374 milyon Dolardan, 49 milyar 35 milyon Dolara tırmanmış ve kamu kesimi borçlanma gereğinin gayri safi milli hasıla içerisindeki payları 1986'dan itibaren tekrar yüksek düzeylerde seyretmeye başlayarak; 1990 yılında % 7,4'e, 1991 yılında % 10,2'ye ve 1993'de % 12'ye kadar tırmanmıştır.³⁰

Türkiye ekonomisinde gelişen bu iki trend yine ekonomimizde yeni bir kriz anlamına gelmekteydi. Ancak bu krizin diğer bir niteliği, halen eski komünist ülkelerde sürmekte olan liberal ekonomiye geçiş süreci ile bütün dünyada yaşanan globalleşme sürecinin birlikte ortaya çıkardığı global mali krizle üst üste örtüşmesidir. Ülkemiz ekonomisinin büyüme denkleminin en önemli parametrelerinden birisi dış borçlanmadır. Ancak dünyada kredi faizleri yüksektir. Ayrıca dış borcun ödenmesi için ihracata dayalı bir model uygulanmalıdır. Ancak ülke içinde bunun bedeli yüksek enflasyon olup; toplumsal talepler bu yolda büyük bir handikaptır. İlâveten üretilen malın global pazarda satılabilmesi gerekir. Ancak global pazarda talep daralması ve yoğun bir rekabet söz konusudur.

İşte 1990 yılından itibaren böylesi bir sürece giren ülke ekonomimiz 1994 yılında tekrar tıkanmış ve 5 Nisan İstikrar Tedbirlerinin uygulanması sonucunu doğurmuştur. TL.'si % 39 oranında tekrar devalüe edilmiş ve böylece ihracat arttırılarak dış ticaret açığı kapatılmaya ve dış borç ödemelerinin gerçekleştirilmesine çalışılmıştır. Ancak bu sürecin bedeli içerisinde % 149 oranında enflasyon ve ekonomide de % 6,1 oranında daralma

³⁰ Rakamlar için bkz : AKYILDIZ, s.25; *Ekonomist*, s. 11.

olmuştur.³¹ 1994 yılını takip eden yıllarda her ne kadar ekonomimiz yeniden büyüme sürecine girmişse de halen mali kriz devam etmektedir. Ülkemizin siyasal olarak içerisinde tutulduğu sürekli seçim atmosferi ve güçsüz azınlık hükümetleri mevcut krizin çözüm şansını azaltmaktadır.

Ayrıca ülkemizin 1996 yılında içerisine girdiği Gümrük Birliği sürecinin de etkisiyle dış ticaret açığımız son iki yılda tarihinin en yüksek değerine ulaşmıştır. 1997 yılı itibariyle dış ticaret açığımız 22 milyar 340 milyon Dolar'dır. 1998 yılında 19 milyar Dolara gerileyen dış ticaret açığımızın, 1999 yılı için 14.8 milyar Dolar civarına düşmesi tahmin edilmektedir. 2000 yılı için planlanan dış ticaret açığımız ise 17.8 milyar Dolar'dır.³²

Kamu kesimi borçlanma gereği 5 Nisan kararlarının uygulanması nedeniyle her ne kadar 1995 yılında % 5,2'e gerilemişse de; bu oran 1996 yılında tekrar % 9'a ve 1997'de de % 11,6'ya tırmanmıştır. Söz konusu oranın 1998'de de % 9 civarında olacağı tahmin edilmektedir. Dış borç stokumuz 1999 Kasım ayı itibariyle 100 milyar Doların üzerindedir. Bütçe açığımızın gayri safi milli hasılaya oranı 1996 yılında % 8,2'e ulaşmış ve 1997'de % 7,6 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran 1999 yılında büyük bir artış göstererek % 11.8 olarak gerçekleşmesi tahmin edilmektedir. Ayrıca iç borç stoku 1999 Eylül sonu itibariyle yaklaşık 20 Katrilyon TL.'sıdır.³³ Dolayısıyla ülkemiz ekonomisinin içerisinde bulunduğu ekonomik koşullar ve dünya konjonktürü bir kriz noktasında kesişmektedir.

Daha önce aşağı yukarı her on yılda bir yapılan devalüasyonlarla belirli bir süre krizi aşan ülke ekonomimiz; bu sefer 1994 yılında yapılan devalüasyon ve alınan diğer istikrar tedbirleriyle; en önemlisi, özelleştirme politikalarıyla içinde bulunduğu mali krizi aşma çabasında olmuştur. Ancak yakın zamana kadar uygulanan bu politikalar beklenen sonuçları vermemiştir. Ayrıca, 17 Ağustos ve 12 Kasım depremlerinin yol açtığı talihsiz gelişmeler de ekonomik problemlerimizin 1999 yılında daha da yoğunlaşmasına neden olmuştur.

Buna karşın 1999 yılı, 21. yüzyılda dünyadaki yapılanmalara yön verecek kararların alındığı, İstanbul AGİT Zirvesinin yapıldığı bir yıl olmuştur. Özellikle zirve esnasında gerçekleştirilen Bakü-Ceyhan Boru Hattı ve Hazar Geçişli Doğalgaz Boru Hattına ilişkin anlaşmalar, ülkemiz ekonomisi açısından gelecekte ümit vericidir. Aralık 1999'da Helsinki Zirvesinde ülkemizin Avrupa Birliğine aday ülke statüsüne kavuşturulması ve IMF ile ülkemiz arasında varılan anlaşma, önümüzdeki yıllarda ülkemizde yaşanacak olan siyasal, ekonomik ve sosyal dönüşümler açısından çok önemli iki gelişmeyi oluşturmaktadır.

³¹ Rakamlar için bkz : AKYILDIZ, s. 24-25.

³² Rakamlar için bkz : DPT, **Genel Ekonomik Hedefler 2000**, 17 Ekim 1999,

³³ Rakamlar için bkz : DPT, **Konjonktür Değerlendirme Raporu**, Nisan-1998, 37; DPT, **Temel Ekonomik Göstergeler**, Ağustos-1998, s. 73, 84, DPT, **Genel Ekonomik Hedefler 2000**, 17 Ekim 1999, DIE, HDTM Dökümanları, Kasım 1999,

2.1.7. 1990'lı Yıllarda Yaşanan Ekonomik Krizler

Dünyada ve Türkiye'de özellikle son yıllarda hızlı bir küreselleşme süreci yaşanmakta; gelişmiş, gelişmekte olan ve az gelişmiş bütün ülkeler arasında işbirliği imkanları, iletişim teknolojisindeki göz kamaştırıcı gelişmelerin de etkisiyle olağanüstü bir şekilde genişlemekte, mal ve finans piyasaları ulusal sınırları zorlayarak ülkelerin bireysel boyutlarını aşmaktadır. Ancak bu küreselleşme sürecinin olumsuz etkilerinin başında, dünyanın herhangi bir ülke veya bölgesinde ortaya çıkan ekonomik bir krizin kısa zamanda bütün diğer ülkeleri etkisi altına alabilmesi gelmektedir. Çünkü küreselleşme süreci sonucunda birbirine sıkı sıkıya bağlı, bütünleşmiş hale gelen mali ve finansal piyasalar yoluyla, bütün ekonomiler dünyanın bir yerinde ortaya çıkan bir krizden çok fazla zaman geçmeden etkilenmektedir. Gelişmekte olan bir ülke olan Türkiye de, 1997 yılında Güney Doğu Asya'da ve 1998 yılında Rusya'da ortaya çıkan küresel krizlerden olumsuz bir şekilde etkilenmiştir.

Türkiye, gelişmekte olan bir ülke olarak, yüksek oranlı büyüme politikalarını yürürlüğe koymakta, buna bağlı olarak artan tüketimle birlikte enflasyon oranı yükselirken, aynı zamanda tasarruf ve öz kaynak yetersizliği dış kaynaklara olan ihtiyacı artırmakta, ödemeler dengesi açıkları sürdürülemez boyutlara ulaşmakta ve dolayısıyla sık sık ekonomik krizlerle karşı karşıya kalmaktadır.

1990'lı yıllarda görülen ekonomik krizlerin temelinde finansal nedenler bulunmaktadır. 5 Nisan 1994 kararlarının ekonomik istikrarı sağlayıcı etkisi pek fazla kendisini gösterememişken, 1997 yılın yaşanan Güney Doğu Asya krizi, hemen arkasından 1998 yılında ortaya çıkan Rusya krizi Türkiye ekonomisini derinden etkilemiştir.

1990'lı yılların sonlarına doğru giderek artan kamu açıkları ve yüksek borç düzeyi, yaşanan yüksek enflasyon, dışardan düşük faizle borç alarak içerde yüksek faizle devlet kağıtlarına yatırma sürecine yol açmaktadır. Ekonomik büyüklükler 1999 yılı itibarıyla hiç de iç açıcı değildir. Büyüme hızı % -6.1'lere düşerken, % 70'lere ulaşan enflasyon oranları, taşınamaz bütçe açıkları, % 100'leri aşan faiz oranları, yükselen işsizlik rakamları bu sürecin artık devam edemeyeceğini göstermektedir. Böyle olumsuz bir ortamda IMF ile stand-by anlaşması imzalanarak 2000 yılı enflasyonu düşürme programı uygulamaya konmuştur.

Uygulamaya konan bu programla, enflasyonu düşürmek için birbiriyle tutarlı maliye, gelirler, para ve kur politikaları eşgüdümlü olarak uygulanacaktır. Yani klasik para ve maliye politikalarının yanında, enflasyonist beklentileri kırmak için yardımcı araç olarak kur çapası uygulamaya kondu. Ancak maliye politikası ve yapısal reformlar, program çerçevesinde hedefe ulaşmaya yardımcı olmaya çalışırken, kur çapasını başarılı kılacak olan gerçekleşen enflasyon ile programda hedeflenen enflasyon arasındaki farkı kapatacak kadar güçlü olmayınca, gerçekleşen

enflasyon hedeflenen % 25 enflasyon oranının üzerinde kalarak TL. de değerlendirilmeye ve sonucunda da ithalatı körükleyerek cari işlemler açığının 10 milyar doların üzerine çıkmasına yol açtı. Uygulanan programın başarı şansı ve kur çapasının sürdürülebilirliği konusunda ciddi endişeler doğdu.

2000 yılı enflasyonu düşürme programının uygulamaya konmasıyla birlikte enflasyon % 70'lerden % 35-40'lara kadar gerilemekle birlikte, faizlerdeki düşüşün tüketime yönelik kredileri artırması sonucu ortaya çıkan talep patlaması hedeflenen enflasyon oranı olan % 25 seviyesine ulaşılmasını engelledi. Kur çapası nedeniyle enflasyon oranının altında bir artış gösteren döviz kuru TL.'nin değerlendirilmesine yol açarak cari işlemler dengesi açığını büyüttü. Kriz öncesi ülkeye gelen sıcak paranın, özellikle bankaların açık pozisyonlarını kapatmak için döviz talep etmeye başladıkları bir dönemde dışarıya kaçırmaya çalışması, ekonomide likidite sıkıntısına yol açarak Kasım 2000'de faizleri önemli ölçüde yukarıya tırmandırdı. Merkez Bankasının, piyasanın ihtiyaç duyduğu likiditeyi zamanında karşılayamaması sonucu Kasım 2000'de yaşanan bu finansal kriz, IMF'in 7.5 milyar dolarlık ek rezerv imkanını devreye sokmasıyla aşıldı. Ancak programın kırılma eğilimini gösteren bu krizden sonra, Şubat 2001'de siyasal alanda yaşanan bir kriz, öncesine göre daha büyük ölçekli döviz spekülasyonu başlatarak, benzer sürecin daha şiddetli bir şekilde yaşanmasına ve gecelik faizlerin % 6000'lere yükselmesine sebep oldu. Bu krizin ardından 21 Şubat 2001'de kur çapasından vazgeçilerek kur dalgalanmaya bırakıldı ve serbest kur politikası uygulamaya konmuş oldu.

Yaşanan Şubat 2001 krizinden sonra, 2000 yılı enflasyonu düşürme programının kur çapası, Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin temel nedeni olarak görüldüğü için terk edilmiş fakat yapısal reformların yapılmasının kaçınılmaz olması nedeniyle "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" 14 Nisan 2001 günü açıklanarak uygulamaya konmuştur. Bu programın temel amacı krizlerle ortaya çıkan güven bunalımını aşmak ve istikrarsızlığın süratle ortadan kaldırılarak eski alışkanlıklara bir daha geri dönülmesine imkan vermeyen yeni ve çağdaş kurumsal yapıların oluşturulması, iktisadi etkinliği sağlayacak yapısal reformların gerçekleştirilmesi, makro ekonomik politikaların enflasyonla mücadelede etkin bir şekilde kullanılmasıdır.

Özellikle ülke ekonomisindeki krizin aşılması yolunda Avrupa Birliği ile bütünleşme süreci ve IMF ile yapılan anlaşmanın gereği olarak uygulamaya konulan mali ve ekonomik politikalar, Türkiye ekonomisinde yeni yapısal değişimlere neden olacaktır. Bu süreçte sübvansiyonlarla ayakta kalan sektörler, kendi imkanlarıyla çözüm yollarını bulamazlarsa; büyük bir tasfiye ile karşı karşıya kalacaklardır. Önümüzdeki yıllarda tarım sektöründe daralmanın yaşanması muhtemeldir.

Buna karşın uygulamaya konulan, enflasyonu % 20'lerin altına düşürme hedefine uyarlanmış ekonomi politikaları ile bütçe açıklarının frenlenmesine dönük vergi politikaları muhtemelen ekonomik durgunluğu artırıcı yönde etkide bulunabilecektir. IMF ve Dünya Bankasından sağlanan

krediler ülke ekonomimizi nispeten rahatlatması beklense de; 2000’li yıllar, ekonomide yapısal değişim ve Avrupa Birliğine uyum sağlama sürecinin yoğun olarak yaşanacağı yıllar olacaktır. Ancak herşeye rağmen ülkemizde beliren siyasal istikrar ortamı ve izlenen ekonomi politikaları, dünyanın içerisinde bulunduğu siyasal ve ekonomik konjonktürde, gelecek için umut vadetmektedir.

3. SONUÇ

Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşunda özünde varolan siyasal özgürlük unsuru tabii olarak ekonomik yapılanmasına da yansımıştır. Bu nedenle Cumhuriyetimizin kuruluşundan bu yana liberal ekonomi politikaları takip edilmeye çalışılmıştır. Devletin ekonomideki fonksiyonlarını yönlendiren temel çerçeve liberal ekonomi politikalarına dönük bir eğilimi temsil etmektedir.

Cumhuriyet tarihimizin iktisat politikalarına hakim olan temel unsurlar “pragmatizm” ve “birey ile kamu yararının özdeşleştirilmesi” olmuştur. Özellikle Büyük Atatürk ve savaş yılları dönemi “sıkı para” ve “denk bütçe” politikalarının uygulandığı bir dönemdir. Ancak siyasal demokrasiye geçişle birlikte ülkemizde bu politikaların terk edilerek yerine genişlemeci para ve maliye politikalarının devreye sokulduğu görülmektedir. Aslında liberal ekonomiye sahip bütün ülkelerde, 19. yüzyılın sonlarından itibaren sosyo-ekonomik eşitlik taleplerine bir cevap olarak belirlemeye başlayan ve Keynesyen Devrimle bilimsel dayanaklarına kavuşan “sosyal devlet” modelinin toplumsal harcamalar üzerindeki etkisi daima söz konusu harcamaları genişletici yönde olmuştur. Diğer deyişle daha yakın zamanımıza kadar “toplam talep yönetimi”ni esas alan Keynesyen politikalar özellikle II. Dünya Savaşından itibaren alternatifsiz iktisat politikalarını teşkil etmiştir. Bu nedenle kapitalist ekonomilerde kamu harcamalarının, bütçe ve kamu açıklarının sürekli tırmandığı bir süreç ortaya çıkmıştır. İşte dünyada hakim olan böylesi bir konjonktürde bir de iktisadi büyüme için öz kaynak sıkıntısı çeken ülkemizde; hem iktisadi büyümenin sağlanması ve hem de toplumsal taleplerin karşılanması bakımından dış borçlanma, geniş iç pazar ve ithal ikamesine dayalı iktisat politikaları ister istemez ülke ekonomisinin temel tercihleri olmuştur.³⁴ Bu tercihlerin belirlediği iktisat politikaları ülkemizde 1980 yılına kadar uygulanan hakim politikaları teşkil etmiştir.

Ülkemizde özellikle 1950-80 arasında uygulanan bu tür iktisat politikalarıyla, ülke ekonomisinde, her ne kadar genel olarak on yılda bir devalüasyona gidilerek ekonomiye çeki düzen verilmek zorunda kalınmış ve böylece ülke ekonomisi kronik enflasyonist bir sürece girmişse de; bu dönemde yüksek ekonomik büyüme oranları gerçekleştirilmiş; ülkemizin dış

³⁴ Bu konuda geniş bilgi için bkz : AKYILDIZ, H., *Sosyal Güvenliğin Özelleştirilmesi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara-1995, s. 62-75.

ticaret hacmi gittikçe genişlemiş ve genel ekonomi içerisinde sanayinin payı oldukça büyümüştür.

Ancak 1980 yılına gelindiğinde, ekonominin içerisine girdiği kriz, ülkemizde uygulanan iktisat politikaları açısından yeni bir dönüm noktası olmuştur. Böylece 1980 yılında gerçekleştirilen devalüasyonun yanısıra; dünyada beliren yeni konjoktüre uygun olarak ekonomide liberalleşme süreci başlatılmış ve ülkemiz ekonomisinin globalleşme sürecine uygun olarak yeniden yapılandırılması yolunda özelleştirme ve dış ticaretin serbestleştirilmesi dahil yeni bir takım iktisat politikaları devreye sokulmuştur. Ancak bu politikalar gerektiği gibi uygulanamamış olup; bu nedenle ülkemiz ekonomisi dış ve iç konjoktürün etkisiyle içerisine girdiği krizi halen atlatabilmiştir. Ancak 2000 yılının başından itibaren uygulamaya konulan politikalar gelecek açısından umut vericidir.

Bütün bunlara karşın Cumhuriyet dönemi ekonomisinin geldiği nokta asla küçümsenemeyecek bir noktadadır. Ülkemiz her şeye rağmen bulunduğu coğrafyanın en güçlü ekonomisine sahiptir. Cumhuriyetimizin kuruluş yılı olan 1923 yılında fert başına gayri safi milli hasıla 45 Dolar iken; 1998 yılı itibarıyla 3.224 Dolar civarındadır. Satın alma gücü paritesine göre fert başına düşen gelire bakacak olursak; söz konusu rakam 1997 yılı itibarıyla 6430 Dolar olup; ülkemiz dünya ülkeleri arasında 43. sırada yer almaktadır. Ancak daha sonra yaşanan krizler neticesinde bu rakam 2000 yılında 6211 Dolara, 2002 yılında da 5912 Dolara gerilemiş bulunmaktadır.³⁵

Türkiye 1997 yılında 195.4 milyar Dolarlık GSMH ile dünyada 23. ve satınalma gücü paritesine göre de 409.7 milyar Dolarlık GSMH ile dünyanın 16. büyük ekonomik gücüdür. 2000 yılında 201 milyar Dolara kadar yükselen, daha sonra 2000 ve özellikle 2001 yılında yaşanan finansal krizlerin sonucunda 150 milyar dolar seviyelerine kadar gerileyen GSMH, 2003 yılında tekrar 200 milyar doların üzerine çıkması beklenmektedir. Türkiye, 1998 yılında dış piyasalarda rekabet gücü açısından, dünyada 33. sıradadır. Yine 1998 yılı itibarıyla Türkiye, dünyada, iç ekonomik performansı açısından 38., globalleşme açısından 31., finansman açısından 26., altyapı yeterliliği açısından 39., bilim ve teknoloji yönünden 35. ve insan kaynağı bakımından da 39. sırada yer almaktadır.³⁶ Bu rakamlar dahi Cumhuriyet döneminde nereden nereye geldiğimizi çarpıcı biçimde ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

1. AKTÜRK, İ., Plan Bütçe İlişkileri ve 1980'li yıllarda Türk Bütçe Politikası, Marmara Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C. VII, Sayı: 1-2, İstanbul, 1990.

³⁵ Rakamlar için bkz : World Bank, **World Development Report 1998/99**; IMD, The World Competitiveness Yearbook 1998; Rakamlarla Türkiye, www.tisk.org.tr (Ekim 2003).

³⁶ ÇARIKÇI, E., "Türkiye'nin Dış Ekonomik İlişkileri ve Dünya Ekonomisindeki Yeri", Yeni Türkiye, C. II, Sayı: 28, Temmuz-Ağustos 1999, s. 538-539.

2. AKYILDIZ, H., Reel Boyutlarıyla Türkiye Ekonomisinde Kriz Süreçlerinin Ortaya Çıkış Mekanizmaları, SDÜ. İİBF. Dergisi, C.2, SDÜ Basımevi, Isparta-1997, s.25, Forum, 15 Ekim 1998.
3. AKYILDIZ, H., Sosyal Güvenliğin Özelleştirilmesi, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara-1995.
4. ALTAN, M., Süperler ve Türkiye, Afa Yayınları, Sayı : 23, İstanbul, 1986.
5. AVCIOĞLU, D., Türkiye'nin Düzeni, Birinci Kitap, Tekin Yayıncılık, İstanbul, 1976.
6. BORATAV, K., Türkiye'de Devletçilik, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1974.
7. BOSTANCI, M.N., Cumhuriyetin Başlangıç Yıllarında Ekonomi ve Siyaset , Ötüken Yayınevi, İstanbul-1996.
8. ÇARIKÇI, E., Türkiye'nin Dış Ekonomik İlişkileri ve Dünya Ekonomisindeki Yeri, Yeni Türkiye, C. II, Sayı: 28, Temmuz-Ağustos 1999.
9. ÇELİK, N., İş Hukuku Dersleri, İstanbul-1996.
10. DİE, HDTM Dökümanları, Kasım 1999.
11. DPT, 2. Türkiye İktisat Kongresi, İzmir, 2-7 Kasım 1981.
12. DPT, Konjonktür Değerlendirme Raporu, Nisan-1998.
13. DPT, Temel Ekonomik Göstergeler, Ankara, Ağustos-1998.
14. DPT, Genel Ekonomik Hedefler 2000, 17 Ekim 1999.
15. EKİNCİ, N., "İmparatorluktan Cumhuriyete, Türk Mali Politikasına Bakış", Belleten, C.IV, Aralık-1991.
16. EKONOMİST, 75. Yılda Türkiye Ekonomisi, 25 Ekim 1998.
17. EROĞLU Ö., HEYCOCK, S., "The Requirements Of Foreign Borrowing And Two Gap Theory : A Case of Turkey", H.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi C. 15 S. 2, 1997.
18. GÜRAN, N. ve AKTÜRK, İ., Uluslararası İktisadi Kuruluşlar, Karınca Matbaacılık, İzmir, 1997.

C.9, S.1 Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Uygulanan İktisat Politikaları

19. HİÇ, M., Kapitalizm, Sosyalizm, Karma Ekonomi ve Türkiye, İstanbul, 1974.
20. IMD, The World Competitiveness Yearbook 1998.
21. KEPENEK, Y ve YENTÜRK , N., Türkiye Ekonomisi, Remzi Kitabevi, İstanbul-1994.
22. KRUEGER, A.O., Foreign Trade Regimes and Economic Development: Turkey, National Bureau of Economic Research, New York-1974.
23. ÖKÇÜN, A.G., Türkiye İktisat Kongresi, A.Ü., S.B.F. Yayını:471, Ankara, 1981.
24. SİLİER, O., Türkiye’de Tarımsal Yapının Gelişimi (1923-1938), Gözlem Matbaacılık, İstanbul, 1981.
25. WORLD BANK, World Development Report 1998/99.